

การตีความหลักคำสอนเรื่องอนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ลำครองสิทธิ์ คำสงค์¹, ภูริภูมิ ชมภูษ², วรังกูร ขาวจันทร์³, เซาวณา ไข่แก้ว⁴, วรณพร หันไชยงวา⁵

^{1,2,3,4,5} มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร รหัสไปรษณีย์ 47000

ลำครองสิทธิ์ คำสงค์, ภูริภูมิ ชมภูษ, วรังกูร ขาวจันทร์, เซาวณา ไข่แก้ว, วรณพร หันไชยงวา. (2566). การตีความหลักคำสอนเรื่องอนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารวิทยาการสิ่งแวดล้อมไทย ปีที่ 6(4), 2566 : 19 – 29.

บทคัดย่อ

หลักคำสอนของพุทธศาสนาเรื่องอนิจจตา เป็นหนึ่งในกฎไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความไม่มีตัวตน ทั้ง 3 ข้อนี้ถือเป็นกฎธรรมชาติที่แสดงความจริงของชีวิตและสรรพสิ่ง เป็นกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติอย่างอิสระ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงค้นพบกฎดังกล่าวนี้แล้วจึงนำมาแสดงให้ชาวโลกได้เข้าใจความจริงว่าทุกชีวิตและสรรพสิ่งต้องเปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาหาตัวตนที่แท้จริงไม่มี

การตีความหลักคำสอนจึงเป็นการศึกษาและตีความให้เห็นถึงตัวกฎหรือสภาวะของความไม่เที่ยงว่า มีอยู่ เป็นอยู่ และดำเนินไปในลักษณะอย่างไร เมื่อเราเข้าใจถึงสภาวะและกระบวนการทำงานของอนิจจตาได้ถูกต้องชัดเจนแล้วจะทำให้ชีวิตมีความเรียบง่าย รู้จักการปล่อยวาง ลดทิฐิมานะ อัดตาตัวตน มองทุกอย่างตามความเป็นจริง คลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งสมมติทั้งหลาย ความทุกข์ในชีวิตก็จะถูกลดทอนลงเพราะเข้าใจและยอมรับความจริงตามกระบวนการทำงานของกฎธรรมชาติดังกล่าว

คำสำคัญ : อนิจจตา, พุทธปรัชญา, เถรวาท

Interpretation of the doctrine of Impermanence in Tharavada Buddhist Philosophy

Lamkrongsit Kamsong¹, Phooriphoom Chomphoonuch², Varangkool Kaokun³

Chauvana Khaikaew⁴, Wannaporn Hanchaiyoongwa⁵

^{1,2,3,4,5}Sakon Nakhon Rajabhat University, That Choeng Chum Subdistrict,

Mueang District, Sakon Nakhon Province 47000

Lamkrongsit Kamsong, Phooriphoom Chomphoonuch, Varangkool Kaokun, Chauvana Khaikaew, Wannaporn Hanchaiyoongwa. (2023). Interpretation of the doctrine of Impermanence in Tharavada Buddhist Philosophy. Thai Journal of Environmental Studies Vol. 6(4), 2023 : 19 – 29.

Abstract

The doctrine of Buddhism on impermanence It is one of the three rules of the Three Characteristics, namely impermanence, impermanence, dukkha, suffering and non-self. All 3 of these are natural laws that show the truth of life and things. It is a law that exists freely in nature, not dependent on thoughts, feelings, or being influenced by any power. The Lord Buddha, when he discovered these laws, presented them to the world for their listeners to know Or those who study his teachings understand the truth that All lives and things in this world must be changed, suffer, and cannot remain in their original state Because can't find my true identity.

The interpretation of the doctrine of impermanence is therefore a study, analysis, and interpretation of the law or state of impermanence, whether it exists, is, and how it is. When we understand the condition and working process of anictas correctly and clearly, life will become simpler. Know how to let go, reduce pride, ego, self look at everything realistically Loosen the clinging to all assumptions. Suffering in life will be reduced by understanding and accepting the working process of natural laws as they really are.

Keyword : Impermanence, Buddhist Philosophy, THaravada

1. บทนำ

ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความไม่คงที่ที่จะดำรงอยู่ในสภาพเดิมของชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ในโลก ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่งนั้น มันคือการแสดงความเป็นจริงตามกฎเกณฑ์และกระบวนการที่ต้องเป็นเช่นนั้น ไม่สามารถเป็นอย่างอื่นได้ เช่น คนเราเมื่อเกิดมาแล้วต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย และต้องทุกข์เหมือนกันทุกคนไม่มียกเว้น ซึ่งหลักคำสอนของพุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า อนิจจัง หรือ อนิจจตา แปลว่า **ความไม่เที่ยง**

กฎของความไม่เที่ยงดังกล่าวนี้ เป็นกฎเกณฑ์ที่มีอยู่แล้วในเราทุกคน รวมทั้งในวัตถุสิ่งของต่าง ๆ กระบวนการทำงานของกฎดังกล่าว มีความยุติธรรม ไม่มีอคติเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ทำหน้าที่ตรงไปตรงมาเมื่อให้ความทุกข์ ความเจ็บป่วยหรือความตายแก่คนนั้นแล้ว ย่อมให้ความทุกข์ ความเจ็บป่วยและความตายแก่ทุกคนเสมอกัน ความไม่เที่ยงจึงถือเป็นกฎธรรมชาติที่เป็นกฎสากลสำหรับชีวิตและสรรพสิ่งบนโลกนี้

อนิจจตา ความไม่เที่ยง จึงเป็นสิ่งที่เราเข้าใจได้ในความหมายที่ว่า มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่คงอยู่ในสภาพเดิม เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาและตามเหตุปัจจัย ซึ่งได้แสดงความจริงออกมาในรูปของ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือ ความพลัดพรากจากสิ่งที่เรารัก เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงนี้เมื่อเกิดขึ้นกับเราแล้วหากไม่ยอมรับหรือไม่รู้เท่าทันความความจริงที่เกิดขึ้น มักจะนำความทุกข์มาให้เสมอ ทั้งนี้เพราะเราไม่เข้าใจกระบวนการทำงานกฎเกณฑ์ของความไม่เที่ยงดังกล่าว จึงทำให้เราเป็นทุกข์เพราะทนได้ยากกับสภาวะหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิต

แต่หากเราเข้าใจได้อย่างถูกต้องแล้วว่า ธรรมชาติของชีวิตจะต้องเป็นไปอย่างนั้นคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่มีใครหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธกฎเกณฑ์นี้ได้ หากแต่สิ่งที่ควรทำคือ การฝึกเจริญสติให้เกิดปัญญาเพื่อรู้เท่าทันความจริง รู้จักการปล่อยวาง ถอนอุปาทานคือความยึดมั่น ถือมั่นในกายสังขาร และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งดี ทั้งร้ายที่ผ่านเข้ามาในชีวิต แล้วดำเนินชีวิตด้วยสติที่

อยู่พื้นฐานของความจริง ก็จะเป็นสิ่งที่สามารถช่วยลดทอนความทุกข์ของเราให้เบาบางลงได้

2. วัตถุประสงค์

การเขียนบทความวิชาการในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ ได้แก่-

1. เพื่อให้รู้และเข้าใจกระบวนการทำงานของกฎไตรลักษณ์เรื่องความไม่เที่ยงว่าเป็นอย่างไร
2. เพื่อให้เข้าใจความจริงของชีวิตและ สรรพสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนที่แท้จริง
3. เพื่อให้ยอมรับความจริง รู้จักปล่อยวาง ไม่ประมาท และมีสติในการดำเนินชีวิต

3. ความหมายของอนิจจตา

ความหมายของอนิจจตา มีผู้ให้ความเห็นไว้หลายทัศนะดังต่อไปนี้

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 17 ข้อที่ 12 (2539) พระพุทธองค์ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายความว่า *“ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว” อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”*

ความไม่เที่ยงที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนี้ หมายถึง รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นสิ่งไม่เที่ยงซึ่งก็คือขั้น 5 การทำความจริงให้ปรากฏก็คือต้องลงมือปฏิบัติจนเกิดปัญญารู้แจ้งในขั้น 5 เพื่อให้จิตเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัดไม่ยึดมั่นถือมั่นในขั้น 5 นั้นเอง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2559) ได้ให้ความหมายของอนิจจตาไว้ว่า ความเป็นของไม่เที่ยง, ภาวะที่สังขารทั้งหลายเป็นสิ่ง ไม่เที่ยงไม่คงที่

ส่วนท่านภทันตะ อาสภมหาเถระ (2550) ได้อธิบายเกี่ยวกับความไม่เที่ยงในหนังสือปฏิจจสมุปบาท สังเขปถาและพระไตรลักษณ์เอาไว้ว่า

บุคคลใดพึงพิจารณาขั้น 5 อย่างไม่ขาดสาย จนเกิดความรู้สึกอย่างชัดแจ้งว่า เมื่อรูปกระทบตา อากาศเห็นเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อเสียงกระทบหู อากาศได้ยินก็เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อกลิ่นกระทบจมูก อากาศรู้สึกกลิ่นเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อรสกระทบลิ้น อากาศรู้สึกรสเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อเย็น ร้อน อ่อน แข็ง กระทบกาย อากาศสัมผัสเกิดขึ้นแล้ว ก็ดับไป เมื่อธรรมารมณ์กระทบใจ อากาศรู้สึกเกิดขึ้น ขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ธรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไปดังกล่าวนี้ สักแต่ว่าเป็นสภาวะหาใช้สัตว์มีบุคคลเป็นผู้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส ได้นึกคิดอย่างไรไม่ และโดยที่สภาวะเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วดับ เรียกว่า **ไตรลักษณ์** รวมความว่า สภาวะที่สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตานั่น เป็นสภาพธรรมดาที่ดำรงอยู่ อย่างนั้น ใครจะบังคับบัญชา หรือบันดาลให้เป็นอย่างอื่นหาได้ไม่ ผู้มีปัญญาควรกำหนดรู้ตามเป็นจริงเท่านั้น ความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงนั้นปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปทั่วทั้งร่างกาย จิตใจและวัตถุ หรือบุคคลภายนอกเท่าที่เรามองเห็นและเข้าไปเกี่ยวข้อง มีสิ่งเดียวที่เที่ยง คือความไม่เที่ยง

นอกจากนี้แล้วอาจารย์วสิน อินทสระ (2550) ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักอนิจจตาเอาไว้ว่า หลักอนิจจตาเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคล ผู้พิจารณาเนื่องๆ เป็นผู้ไม่ประมาทเมามัว ไม่เพเลิดเพลินเกินเมื่อได้ประสบความสุขความสำเร็จ มีความสำรวมระวังตนอยู่เสมอ เพราะเห็นด้วยปัญญาว่า สุขความรุ่งเรืองเหล่านั้นเป็นของไม่เที่ยงแน่แน่นอนเสมอไปจะกลับกลายเป็นทุกข์ เป็นความลุ่มจม ล้มละลายเมื่อไรก็ไม่อาจทราบได้ มีตัวอย่างให้เห็นอยู่เนื่อง ๆ ที่คนมั่งมีกลับกลายเป็นคนยากจน คนที่มีร่างกายแข็งแรงเปลี่ยนเป็นคนทุพพลภาพตลอดชีวิต อนึ่ง ถ้าทุกอย่างเที่ยงแท้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแล้ว ความเพียรพยายามก็ดี การสะสมคุณงามความดี ก็ดี ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่เพราะความเพียรนั่นเอง ทำให้คนชั่วคนเลวกลายเป็นคนดีได้ ถ้าเรา

ประกอบเหตุดี และทำให้คนดีกลายเป็นคนชั่วได้ถ้าเขาประกอบเหตุชั่ว นอกจากนี้ เมื่อรู้ความจริงดังกล่าวมาแล้วย่อมทำให้จิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเสื่อมและด้านเจริญ มองเห็นด้วยปัญญาว่ามันเป็นเพียงการแสดงตัวกฎอนิจจังเท่านั้น จะไปเอาจริงเอาจังกับมันไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ย่อมไม่นำตนเข้าไปผูกพันกับสิ่งใดชนิดที่ “ยอมตนตกเป็นทาส” แต่กลับเป็นผู้ใช้ประโยชน์ของสิ่งของนั้น ๆ เท่าที่มันมีประโยชน์อยู่ ทั้งส่วนที่เป็นสาระเสียเหมือนเมล็ดข้าวที่มีเปลือก (หรือแกลบ) หุ้มอยู่ กะเทาะแกลบออกเสียบกินแต่เมล็ดข้าวสารก็ได้ประโยชน์เท่าที่มันมีอยู่ อนึ่ง ผู้รู้กฎของอนิจจังยังสามารถใช้ประโยชน์ของความจริงได้ถูกต้อง ไม่ตกหลุมพรางของความเจริญแล้วถลาลงไปในความเสื่อม เพราะความเจริญเป็นมูลฐานดังที่ชาวโลกบางส่วนเป็นกันอยู่ทุกวันนี้

นอกจากนี้แล้วพระอรธกถาจารย์ยังได้แสดงไว้ในสัมโมหวิโนทนี อรรถถาเป็น 4 นัยด้วยกัน อ้างจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2554) หมายความว่า **เป็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง)** ด้วยเหตุผล 4 ประการ คือ

- 1) อุปาทายปวัตตโต เพราะเป็นไปโดยการเกิดและการสลาย คือเกิดดับ ๆ มีแล้วก็ไม่มี
 - 2) วิปริณามโต เพราะเป็นของแปรปรวน คือเปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อย ๆ
 - 3) ตาวาลิกโต เพราะเป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วคราว ๆ
 - 4) นิจุปฏิกุเขปโต เพราะแย้งต่อความเที่ยง คือสภาวะของมันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ชัดกันอยู่เองในตัวกับความเที่ยง ลักษณะทั้ง 4 ประการนี้เป็นเครื่องหมายที่จะให้รู้ได้ว่ารูปนามขั้น 5 เป็นของไม่เที่ยงอย่างแท้จริง
- จากมุมมองของท่านผู้รู้ที่ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของอนิจจตา คือความไม่เที่ยงไว้นั้น ทำให้ทราบว่า ทุกชีวิตและสรรพสิ่งในโลกนี้ไม่เที่ยงแน่นอน มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นั่นก็คือต้องเปลี่ยนแปลงจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่งเสมอและตลอดเวลา เช่น จากทารกเป็นเด็ก จากเด็กเป็นหนุ่มสาว จากหนุ่มสาวเป็น คนแก่ จากแก่ชราก็ต้องตายไปในที่สุด ไม่มียกเว้น ทุกคนย่อมดำเนินตามวิถีและตกอยู่ภายใต้เกณฑ์กฎธรรมชาติเดียวกันทั้งหมด เหมือนกับที่เรา

เข้าใจกันว่า เมื่อเกิดมาแล้วทุกคนต้องแก่ เจ็บ ตาย เหมือนกันทุกคน ซึ่งกฎธรรมชาติอันนี้เรียกว่า กฎไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ และ อนัตตา ความไม่มีตัวตน

4. ไตรลักษณ์ : กฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยการดำรงอยู่และความเป็นไปตามธรรมชาติของชีวิตและสรรพสิ่ง

กฎไตรลักษณ์ถือเป็นกฎธรรมชาติอันหนึ่งที่ไม่ได้มีใครบัญญัติหรือสมมติขึ้น แต่มันเป็นเองโดยธรรมชาติ ไม่ขึ้นอยู่กับการคิด เป็นอิสระจากความคิดของมนุษย์ ไม่มีใครสร้างหรือบันดาลให้ต้องเป็นไปอย่างอื่น และจะคงอยู่อย่างนี้ตลอดไป ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ต้องตกอยู่ภายใต้กฎเดียวกันนี้ นั่นคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และ เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนที่แท้จริง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2559) ได้ให้ความหมายและอธิบายกฎไตรลักษณ์ไว้ว่า ลักษณะสาม อากาโรที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่าง นั้น ๆ 3 ประการ ได้แก่ 1. อนิจจตา ความเป็นของ ไม่เที่ยง 2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ 3. อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน ลักษณะเหล่านี้มี 3 อย่าง นี้ จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์ ลักษณะทั้ง 3 นี้ มีแก่สิ่งทั้งหลายเป็นสามัญเสมอเหมือนกัน คือ ทุกอย่างที่เป็นสังขตะ เป็นสังขาร ล้วนไม่เที่ยง คงทนอยู่มิได้เสมอเหมือนกันทั้งหมด ทุกอย่างที่เป็นธรรมทั้งสังขตะคือสังขาร และอสังขตะคือวิสังขาร ล้วนมิใช่ตน ไม่เป็นอนัตตา เสมอกันทั้งสิ้น จึงเรียกว่า สามัญลักษณ์ ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอน เป็นกฎธรรมชาติ มีอยู่ตามธรรมดา จึงเรียกว่า ธรรมนิยาม

อนิจจตา คือความไม่เที่ยงนี้ถือเป็น 1 ใน 3 ของกฎไตรลักษณ์ นั่นก็คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา ซึ่งไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์นี้โดยสภาวะก็คือ การที่สิ่งทั้งหลายนั้นเกิดจากส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันหรือมาประชุมกันเข้าแล้วจึงมีอยู่ในรูปของการรวมตัวกันของส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้น แล้วเกิดเป็นรูปร่างขึ้น เช่น คนเราก็เกิดจากการรวมตัวกันของส่วนประกอบสำคัญคือ รูปกับนาม หรือ กายกับจิต ส่วนที่เป็นรูปก็ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ประกอบกันเข้า

เราก็มองเห็นเป็นรูปร่าง อันนี้คือส่วนที่เป็นทางกายภาพที่เรียกว่า รูป ส่วนที่เป็นนาม ได้แก่ เวทนา (การเสวยอารมณ์ต่าง ๆ) สัญญา (ความจำได้หมายรู้สิ่งต่าง ๆ) สังขาร (สิ่งที่ปรุงแต่งจิตหรือความคิดให้เป็นกุศลหรืออกุศล) วิญญาณ (การรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เกิดจากการสัมผัส ทางอายตนะ) ชีวิตเราจึงดำรงอยู่ เพราะมีองค์ประกอบของรูปกับนามหรือกายกับจิตนั่นเอง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2562) ได้อธิบายเกี่ยวกับไตรลักษณ์ที่เป็นตัวกฎหรือตัวสภาวะไว้ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยายไว้ว่า แท้จริงแล้ว สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแสส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ ล้วนประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่น ๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของมันเองเป็นอิสระ ล้วนเกิดดับต่อกันไปเรื่อย ไม่เที่ยง ไม่คงที่ กระแสนี้ไหลเวียนหรือดำเนินต่อไปอย่างที่ดูคล้ายกับรักษารูปแนวและลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก็เพราะส่วนประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัย ซึ่งกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อเนื่องความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปตามธรรมชาติ อาศัยความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายเอง ไม่มีตัวการอย่างอื่นที่นอกเหนือออกไปในฐานะผู้สร้างหรือผู้บันดาล จึงเรียกเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ว่า เป็นกฎธรรมชาติ

แล้วท่านยังอธิบายต่อไปอีกว่า กฎธรรมชาตินี้เป็นธาตุ คือภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมนิตี คือภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติหรือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวกับผู้สร้าง กฎธรรมชาตินี้แสดงฐานะของศาสดาในความหมายของพุทธธรรมด้วยว่าเป็นผู้ค้นพบกฎเหล่านี้ แล้วนำมาเปิดเผยชี้แจงแก่ชาวโลก สำหรับไตรลักษณ์นั้น มีพุทธพจน์แสดงหลักไว้ในรูปของกฎธรรมชาติดังนี้:-

ตถาคตทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม ธาตุนั้นก็ดำรงอยู่เป็นธรรมนิตี เป็นธรรมนิยามว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้น ก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา

ความเป็นไปตามธรรมดาที่คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคต
ตรัสรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้ง
ปวงเป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นแล้วจึงบอก
แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย
ว่า **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา** (อง.ติก.2539)

สำหรับไตรลักษณ์ ในอรรถกถาบางที่เรียกว่า
สามัญญลักษณะ ในลักษณะร่วมที่มีแก่สิ่งทั้งหลาย เป็น
สามัญญเสมอเหมือนกันคือ ทุกอย่างที่เป็นสังขตะ เป็น
สังขาร ล้วนไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ เสมอเหมือนกัน
ทั้งหมด ทุกอย่างที่เป็นธรรม ไม่ว่าสังขตะคือสังขาร หรือ
อสังขตะคือวิสังขาร ก็ล้วนมิใช่ตน ไม่เป็นอัตตาเสมอ
กันทั้งสิ้น ไม่มีการแบ่งแยกเพราะไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจหรือ
ความรู้สึกของใคร ๆ ที่ต้องให้เป็นไปเหมือนกับที่ใจ
ต้องการ

เกี่ยวกับกฎไตรลักษณ์นี้ สมเด็จพระพุทธโฆษา
จารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2562) ท่านได้อธิบายไว้ทำให้
มองเห็นภาพและเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้:-

1. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง
ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อม
และสลายไป

2. ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็น
ทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้น ด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว
ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุง
แต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คง
อยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่อง
อยู่ในตัว ไม่ให้ความสม อยาก แท้จริงหรือความพึงพอใจ
เต็มทีแก่ ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป
อยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

3. อนัตตตา (Soulless หรือ Non-self) ความ
เป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนจริงแท้ที่
จะเป็นเจ้าของครอบครองสิ่งบังคับ ให้เป็นไปอย่างไร ๆ
ได้

ตัวกฎหรือตัวสภาวะของไตรลักษณ์จึงมีอยู่
เป็นอยู่ และเป็นไปในรูปหรือลักษณะของกระแสที่
ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน เกิด
ดับสืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่

ไม่เที่ยง เมื่อแต่ละสิ่งแต่ละส่วน ที่สัมพันธ์กันเกิดดับไม่
คงที่ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยย่อมมีการบีบคั้น
กดดัน ขัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ใน
ในตัว และ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นไปในรูปกระแสที่
เกิดดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ก็ตาม ไม่ขึ้น
ต่อเหตุปัจจัยก็ตาม ก็มีภาวะที่เป็นอย่างนั้น ๆ ตาม
ธรรมดาของมันจึงไม่มีตัวตนอะไรที่เหมือนมาแฝงมา
ซ่อนมาคุม นั่นก็คือไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครอง จะสั่ง
บังคับให้เป็นไปตามที่ปรารถนาไม่ได้ ทุกอย่างเป็นไป
ตามเหตุปัจจัยที่เอื้อต่อกันเท่านั้น

ความมีอยู่และเป็นไปในรูปกระแสของ ไตร
ลักษณ์จึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ แต่ทุกอย่าง มีอยู่
เป็นอยู่และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปเพราะ มีเหตุปัจจัย
ที่กำหนดต้องให้เป็นไปอย่างนั้น เช่น เมื่อมีการเกิด ย่อม
มีการดับไปในที่สุด เป็นการหมุนเวียนไหลไปเป็นกระแส
ต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาไม่มีวันหยุดนิ่ง ถ้าเป็นสัตว์บุคคล
ที่ประกอบหรือรวมกันเข้าก็คือขั้น 5 นั่นเอง ซึ่งจะหา
ความเป็นตัวตนที่แท้จริงไม่มี มีแต่ส่วนประกอบทั้ง 5 นี้
จึงเรียกว่าชีวิต หรือมีชีวิตอยู่ เมื่อองค์ประกอบดังกล่าว
แยกจากกันการดำรงอยู่ของชีวิตก็หาไม่มี

เมื่อพิจารณาขั้นทั้ง 5 โดยแยกคายแล้วก็จะ
เห็นว่าขั้นแต่ละขั้นนั้นไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงก็ย่อมเป็น
ทุกข์ เมื่อขั้นเป็นทุกข์ก็แสดงว่าขั้นหรือชีวิตนั้นไม่มี
ตัวตนที่แท้จริง ที่ว่าไม่มีตัวตนหรือ ไม่ใช่ตัวตนก็เพราะ
แต่ละอย่างล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง
ๆ จะเกิดขึ้น ดำรงอยู่โดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นย่อมไม่ได้
และเมื่อเป็นอย่างนี้แล้วก็แสดงให้เห็นว่า ตัวเราเองไม่
สามารถที่จะเป็นเจ้าของที่แท้จริงได้ นั่นคือ ไม่สามารถ
บังคับตัวเราให้อยู่ในอำนาจได้ ทุกอย่างล้วนดำเนินไป
ตามเหตุปัจจัยอย่างที่มีมันเป็น ไม่ใช่เหมือนกับที่เราอยาก
ให้เป็น

มีพุทธพจน์ที่ทรงตรัสถึงขั้น 5 ว่าไม่เที่ยง เป็น
ทุกข์ เป็นอนัตตา ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 17 สัง
ยุตตนิกาย ขันธวรรค ข้อที่ 127-129 ที่ทรงตรัสแก่ปัญจ
วัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ความ
ว่า:-

ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปมิใช่ตัวตน...เวทนามิใช่ตัวตน...สัญญามิใช่ตัวตน...สังขารมิใช่ตัวตน...วิญญาณมิใช่ตัวตน ก็หากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ จักเป็นตัวตนแล้วไซ้ ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า ขอรูป เวทนา สังขาร วิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่างไรก็ดีเป็นอย่างไรนั้นเลย

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความเห็นเป็นไฉน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์พระเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเฝ้าเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ อย่างใด อย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งภายในและภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่มันเป็น นั่นมิใช่ของเรา เราไม่ใช่นั้น นั่นมิใช่ตัวตนของเรา

จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ชั้น 5 คือสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา หากความเป็นตัวตนไม่ได้ ซึ่งเราต้องศึกษาให้เข้าใจอย่าง ถ่องแท้และยอมรับความจริงเมื่อทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยและกาลเวลามาถึง รู้จักปล่อยวาง ความทุกข์ของเราจึงจะน้อยลงหรือคลี่คลายได้ง่ายขึ้น

5. ความแตกต่างระหว่างสังขารทั้งปวงกับธรรมทั้งปวง

หลายคนอาจจะยังไม่เข้าใจหรือสงสัยระหว่างคำว่า **สังขารทั้งปวง** (ไม่เที่ยง, เป็นทุกข์) กับ **ธรรมทั้งปวง** (เป็นอนัตตา) มันมีความหมายต่างกันอย่างไร ทำไมสังขารทั้งปวงจึงไม่เป็นอนัตตาเหมือนธรรมทั้งหลายทั้งปวง เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจน จะได้

ศึกษาทำความเข้าใจระหว่างคำทั้ง 2 คือ คำว่า **สังขาร** กับ **ธรรม** ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2562) ท่านได้อธิบายไว้ดังนี้

ธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างที่สุด กินความครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่มีได้และได้มีตลอดจนกระทั่งความไม่มี ที่เป็นคู่กับความมีนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่ใครก็ตามกล่าวถึง คิดถึง หรือรู้ถึง ทั้งเรื่องทางวัตถุและทางจิตใจ ทั้งที่ดีและที่ชั่ว ทั้งที่เป็นสามัญวิสัย และเหนือสามัญวิสัย รวมลงในความหมายว่า **ธรรม** ทั้งสิ้น

ธรรม ที่กล่าวถึงในหลักอนัตตตาแห่ง ไตรลักษณ์นี้ ท่านใช้ในความหมายที่กว้างที่สุด สุดขอบเขตของศัพท์ก็คือ หมายถึงสภาวะหรือสภาพทุกอย่างไม่มีขีดจำกัด ธรรมในความหมายเช่นนี้จะเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อแยกแยะแจกแจงแบ่งประเภทออกไป เช่น จำแนกเป็นรูปธรรมและนามธรรมบ้าง โลภกรรมและอกุศลกรรมบ้าง สังขตธรรมและอสังขตธรรมบ้าง กุศลกรรม อกุศลกรรมและอัปายกฤตกรรม (สภาวะที่เป็นกลาง ๆ) บ้าง ธรรมที่จำแนกเป็นชุดเหล่านี้ แต่ละชุดครอบคลุมความหมายของธรรมได้หมดสิ้นทั้งนั้น แต่ชุดที่ตรงกับแง่ที่ศึกษาในที่นี้คือ ชุดสังขตธรรม และอสังขตธรรม ธรรมทั้งหลายทั้งปวงแยกประเภทได้เป็น 2 อย่างได้แก่:-

1) สังขตธรรม ธรรมที่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ ธรรมที่มีปัจจัย สภาวะที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งขึ้น สภาวะที่ปัจจัยทั้งหลายมารวมกันแต่งสรรค์ขึ้น สิ่งที่ปัจจัยประกอบกันเข้า หรือสิ่งที่ปรากฏและเป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สังขาร** ซึ่งมีรากศัพท์และคำแปลเหมือนกัน หมายถึง สภาวะทุกอย่างทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ ทั้งที่ดีที่ชั่ว และที่เป็นกลาง ๆ ทั้งหมด เว้นแต่นิพพาน

2) อสังขตธรรม ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีปัจจัยหรือสภาวะที่ไม่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **วิสังขาร** ซึ่งแปลว่า สภาวะปลอดสังขารหรือสภาวะที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง หมายถึง **นิพพาน**

จากการแยกประเภทดังกล่าวนี้ เห็นได้ชัดว่า **สังขาร** อยู่ในประเภทของสังขตธรรมคือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งนั้นเป็นส่วนหนึ่งของ **ธรรม** ซึ่งกินความหมายครอบคลุมทั้งสังขารและมีใช้สังขาร หรือทั้งที่เป็นสังขารและนิพพาน เมื่อนำเอาหลักนี้มาช่วยในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับไตรลักษณ์ จึงสามารถมองเห็นขอบเขตของคำว่า อนิจจตา กับทุกขตา มีความแตกต่างจากอนัตตาอย่างไร สรุปเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นก็คือ **สังขารทั้งปวง** ได้แก่ สังขตธรรมทั้งปวง ไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ **ธรรมทั้งปวง** หมายความว่าสังขตธรรมและอสังขตธรรม ทั้งสังขารและมีใช้สังขารคือสภาวะทุกอย่างทั้งหมดรวมทั้งนิพพานเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน ดังนั้นความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อที่ 486-487 ความว่า:-

สังขตลักษณะคือ เครื่องหมายที่ทำให้กำหนดรู้หรือเครื่องกำหนดหมายให้รู้ว่า เป็นสังขตธรรมมี 3 อย่าง ได้แก่:-

- 1) ความเกิดขึ้น ปรากฏ
 - 2) ความแตกดับหรือความสลาย ปรากฏ
 - 3) เมื่อดำรงอยู่ ความผันแปร ปรากฏ
- ส่วนอสังขตลักษณะ คือเครื่องหมายที่ทำให้

กำหนดรู้หรือเครื่องกำหนดหมายให้รู้ว่าเป็นอสังขตธรรมก็มี 3 อย่าง ได้แก่:-

- 1) ไม่ปรากฏความเกิด
- 2) ไม่ปรากฏความสลาย
- 3) เมื่อดำรงอยู่ ไม่ปรากฏความผันแปร

รวมความก็คือ สังขารหรือสังขตธรรมทั้งปวง มีสภาวะไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

ส่วนธรรมทั้งปวงเป็นอสังขตธรรม เป็นอนัตตา นิพพานจึงเป็นอนัตตา ที่อยู่เหนืออนิจจตาทุกขตานั่นเอง

6. สิ่งที่ทำให้เรามองไม่เห็นการทำงานของ กฎไตรลักษณ์

โดยภาพรวมแล้วเราเข้าใจชีวิตว่า เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา แต่การเข้าใจหรือรับรู้แบบนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นการรู้แบบเชื่อว่าทุกอย่างต้องเป็นไปของมันแบบนั้น โดยที่ไม่เคยสังเกตหรือพิจารณาว่า

ทำไมต้องเป็นแบบนั้น เราไม่เคยสัมผัสหรือรับรู้ความเปลี่ยนแปลง การเคลื่อนไหวของชีวิตและสรรพสิ่งว่ามันมีระบบการทำงานหรือเคลื่อนไหวตัวของมันเองอย่างไรบ้าง ทั้งที่มันแสดงความจริงให้ปรากฏอยู่ตลอดเวลา พุทธศาสนามองว่าเพราะมีสิ่งปิดบังซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา จึงทำให้เรามองไม่เห็นความจริงดังกล่าว ในหนังสือพุทธธรรมของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2562) กล่าวถึงสิ่งที่ปิดบังกระบวนการทำงานของไตรลักษณ์ไว้ว่ามี 3 ประการ ได้แก่:-

- 1) สันตติ บังอนิจจลักษณะ
- 2) อิริยาบถ บังทุกขลักษณะ
- 3) ขณะ บังอนัตตลักษณะ

ผู้เขียนขออธิบายเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจและมองเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นดังต่อไปนี้:-

สันตติ หมายถึง ความเป็นไปอย่าง

ต่อเนื่องไม่ขาดสาย ได้ปิดบังความไม่เที่ยง หรือความเปลี่ยนแปลงเอาไว้ เราจึงไม่เห็นสภาวะดังกล่าว เหมือนสายน้ำที่กำลังไหลเราจะเห็นแค่ว่ามันเป็นสายน้ำสายเดียวกันที่ไหลเป็นเนื้อเดียวกันหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เราไม่เคยเห็นช่องว่างระหว่างสายน้ำที่ขาดออกจากกันว่ามันมีลักษณะอย่างไร ภาวะของการเกิดดับของสรรพสิ่งก็เหมือนกัน มันจะเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายจนกว่าจะถึงที่สุด เช่น เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป ก็เป็นอันว่าชีวิตนั้นได้หยุดทำหน้าที่แล้ว

ดังนั้น **สันตติ** จึงปิดบังปัญญาของเราไม่ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ละเอียดลึกซึ้ง เราเห็นได้เพียงแค่ทางกายภาพภายนอกเท่านั้นซึ่งมักจะเป็นความคิดหรือความเชื่อมากกว่าการเห็นด้วยปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติหรือพิจารณาให้แยบคาย

อิริยาบถ หมายถึง การเคลื่อนไหวอากาศทางกาย เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น ภาวะที่ถูกบีบคั้น ภาวะที่ทนได้ยาก หรือภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เช่น เมื่อเรานั่ง หรือยืนนาน ๆ ก็จะทำให้ปวดเมื่อยซึ่งทำให้เราเป็นทุกข์และทน ได้ยาก เราจึงต้องเปลี่ยนอิริยาบถใหม่เพื่อทำให้ทุกข์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นหายไปหรือ

คลี่คลายไป เราจึงไม่เห็นความจริงของทุกข์ที่เป็น อริยสัจจ์ ดังนั้น สิ่งที่ปิดบังไม่ให้เห็นกระบวนการทำงานของทุกข์ก็คือ อิริยาบถ นั้นเอง

พระ หมายถึง ความเป็นก้อน เป็นแห่ง เป็นชั้น เป็นอัน เป็นมวล เป็นหน่วย หรือเป็นรูปเป็นร่าง การที่เราเห็นสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายที่ปรากฏแก่สายตา ทำให้เข้าใจว่าสิ่งที่เห็นนั้นมีตัวมีตน จริง ๆ แต่เราไม่เคยเห็นสภาวะที่แท้จริงซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังของตัวตนหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ว่า มันคืออะไร เช่น การที่กายเจ็บปวด ป่วยไข้ เราก็คิดว่าเราเจ็บปวด ป่วยไข้ แท้จริงแล้วมันคืออาการของกายที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลง ถูกบีบคั้นให้ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ การที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหรือถูกบีบคั้นให้ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นั่นแหละคือสภาวะของความไม่มีตัวตนที่แท้จริง เพราะเราไม่มีอำนาจบังคับให้เหมือนกับ ที่เราอยากให้เป็นหรือไม่อยากให้เป็น แต่มันเป็นของมันเอง ตามธรรมดา ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น พระ จึงปิดบังไม่ให้เราเห็นอนัตตลักษณะของ สิ่งต่าง ๆ อย่างที่มันเป็น

7. ลักษณะของอนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากที่ได้ศึกษาแนวคิดเรื่องอนิจจตา คือความไม่เที่ยงในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาทำให้เข้าใจและเกิดมุมมองที่ชัดเจนขึ้นพอสมควร ซึ่งความไม่เที่ยงหรือความเปลี่ยนแปลงมันไม่ใช่แค่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายนอกเท่านั้น หากแต่กระบวนการทำงานของอนิจจตานั้นดำรงอยู่ในรูปของกระแสที่ต้องดำเนินไป และเคลื่อนไหว อยู่ตลอดเวลาไม่มีวันหยุดนิ่ง เพียงแต่เรามองไม่เห็นเพราะถูกสันตติคือความสืบทอดที่มีความต่อเนื่องปิดบังเอาไว้ หากไม่พิจารณาโดยแยกกายจะไม่เห็นกระบวนการทำงานดังกล่าวได้เลย จะเห็นก็เพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น

ลักษณะของความไม่เที่ยงที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2562) ท่านได้อธิบายโดยอ้างจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งปรากฏในหนังสือพุทธธรรม ความว่า:-

“ที่ชื่อว่าเป็นอนิจจัง ก็เพราะเป็นสิ่งที่ ไม่เที่ยงแท้ ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป และเพราะเป็นสิ่งที่มีความเริ่มต้นและความสิ้นสุด ชื่อว่าเป็นอนิจจัง โดยความหมายว่าเป็นสิ่งที่มีแล้วก็ไม่มี ชื่อว่าเป็นอนิจจัง เพราะเกิดขึ้น เสื่อมสลายและกลายเป็นอย่างอื่น หรือเพราะมีแล้วก็ไม่มี”

ความเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปไม่ขาดสายที่เป็นดังกระแส นั้น เพื่อความเข้าใจชัดขึ้นจะขอยกตัวอย่างบทสนทนาระหว่างพระยามิลินท์ ทรงถามปัญหากับพระนาคเสน ความว่า:-

พระยามิลินท์ทรงถามว่า ผู้ใดเจริญเติบโตขึ้น เขาเป็นคนเดียวกันหรือเป็นคนละคน

พระนาคเสนทูลตอบว่า จะเป็นคนเดียวกันก็ไม่ใช่ จะเป็นคนละคนก็ไม่ใช่ เปรียบเหมือนบุคคผลจุฑประทีปไว้ตลอดคืนย่นรุ่ง เปลวไฟจะลุกโพลอยอยู่ตลอดราตรี เปลวไฟนั้นจะว่าเป็นดวงเดียวเท่านั้นลุกโพลอยอยู่ก็ไม่ใช่ จะว่าดวงอื่นโดยสิ้นเชิงก็ไม่ใช่ เปลวเก่าดับไป เปลวใหม่เกิดขึ้นสืบทอดแทนกัน ไม่ขาดสาย อาศัยสันตติคือความสืบทอด จึงดูเหมือนดวงเดียวปรากฏอยู่ฉับไฉน ความสืบทอดแห่งสภาวะธรรมก็ฉับไฉน สภาวะธรรมอันหนึ่งเกิดขึ้น สภาวะธรรมอันหนึ่งดับไป แค่อาศัยความสืบทอด

อนึ่ง เปรียบเหมือนน้ำนมที่รีดแล้ว ต่อมาเปลี่ยนเป็นนมข้น แปรจากนมข้นเป็นเนยข้น แปรจากเนยข้นเป็นนมเปรี้ยวจะว่าอันเดียวกัน ก็ไม่ใช่ คนละอันก็ไม่ใช่ (วสิน อินทสระ : 2562)

เหมือนชีวิตคนเราที่เติบโตมาจนถึงทุกวันนี้จะบอกว่าเป็นคนใหม่ก็ไม่ใช่ เป็นคนเก่า คนเดิมก็ไม่ใช่ เพราะเราเคยเป็นทารก เป็นเด็ก เติบโตเป็นหนุ่มสาว เป็นคนแก่ มีการเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา นี่คือการกระบวนการทำงานของอนิจจลักษณะอย่างเป็นระบบ สม่่าเสมอ และ มีความต่อเนื่อง

8. ประโยชน์ของการศึกษากฎไตรลักษณ์

เมื่อได้ศึกษาคำสอนทางพุทธศาสนาเรื่องกฎไตรลักษณ์ ทำให้เข้าใจความจริงของชีวิตมากขึ้น แล้วทำให้ต้องหันกลับมามองชีวิตในมิติอย่างที่มีมันเป็น นั่นคือสิ่งที่เป็นมันจะต้องเป็นไปตามธรรมดาหรือวิถีทางตามกฎ

ธรรมชาติ ซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ เช่น เราต้องแก่ ต้องเจ็บไข้ได้ป่วย ต้องทุกข์ และต้องตายไปในที่สุด เหมือนบทสวดที่ว่า **ทุกขโศกนิมิตตา** เรามีทุกข์หยั่งลงแล้ว **ทุกขปรเตตา** ทุกข์มีนรอรอยู่แล้วข้างหน้า ถ้าไม่ทุกข์วันนี้ก็ต้องทุกข์ วันหน้า ความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความเป็นอนัตตาจึงเป็นสัจธรรมของชีวิตที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ถ้ามองในแง่การดำเนินชีวิตของมนุษย์เราในปัจจุบันก็จะทำให้ได้รับประโยชน์ 2 ลักษณะ ได้แก่:-

1) การดำเนินชีวิตทางโลก เมื่อศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้แล้วจะทำให้เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติในการดำเนินชีวิต เตรียมใจให้ยอมรับกับสิ่ง ที่จะเกิดขึ้นในวันข้างหน้าทั้งเรื่องดี เรื่องร้าย ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน จะต้องเกิดขึ้นกับเรา จะต้องพลัดพรากจากคนที่เรารักอย่างแน่นอนไม่วันใดก็วันหนึ่ง การยอมรับและการปล่อยวางคือทางออกที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต ในชีวิตการทำงานก็เช่นเดียวกัน คนที่ทำงานประจำถ้าได้ยศ ได้ตำแหน่งมากไม่ได้หมายความว่าความวุ่นวายหรือตำแหน่งนั้นจะอยู่กับเราตลอดไป เราไม่สามารถครอบครองได้อย่างยั่งยืนมันพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ถ้าเราเรียนรู้อย่างเข้าใจเช่นนี้แล้วเมื่อความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเราจะไม่เป็นทุกข์มาก ที่เราทุกข์ เพราะความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา ไม่รู้จักปล่อยวาง โดยความเป็นจริงแล้วก็ไม่มีความเป็นของเราที่แท้จริงแม้กระทั่งชีวิตและร่างกายสักวันหนึ่งก็ต้องแตกดับ ต้องเสื่อมสลายหาความเป็นตัวตนที่แท้จริงไม่ได้

ในทางกลับกันถ้าเรายึดเอากฎไตรลักษณ์เป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตแล้ว จะทำให้เราหันกลับมามองตัวเอง ยึดเอาความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องเตือนสติแล้วมองโลกในแง่บวกว่าเราต้องเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง และพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นกว่าเดิม อะไรเป็นความเคยชิน ที่ไม่เป็นสาระแก่นสารกับชีวิตเราต้องเปลี่ยนแปลงเช่น จากที่เคยเป็นคนเกียจคร้านก็ต้องเปลี่ยนให้เป็นคนขยัน เป็นคนใจร้อน โมโหร้าย เอาแต่ใจตัวเอง ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เป็นคนใจเย็น หัดมองโลกในแง่ดีก็จะทำให้ชีวิตมีความสุขมากขึ้น

2) การดำเนินชีวิตทางโลกที่เกี่ยวข้องกับทางธรรม ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าต้องสละทางโลกออก

บวช แต่หมายถึงการดำเนินชีวิตในโลกสมมติเหมือนคนธรรมดาทั่วไป อาจจะมีครอบครัว มีหน้าที่การงาน แต่จิตใจเฝื่องทางธรรม โนม์เอียงเข้าหาธรรม สนใจเรื่องการปฏิบัติธรรมเพื่อให้ชีวิตมีศีล มีสติ สมาธิ ปัญญา รู้จักฝึกหัด ขัดเกลาจิตใจตนเองเพื่อให้โลก โกรธ หลงน้อยลง รู้จักปกครองจิตไม่ให้หลงไปกับโลกสมมติ บุคคล ที่มีอุปนิสัยเช่นนี้จะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่เป็นคนเรื่องมาก มีเหตุผล ปล่อยวางเรื่องราวต่าง ๆ ได้เร็ว มีสติในการดำเนินชีวิต รู้จักแสวงหาสาระแก่นสารให้กับชีวิตบนโลกสมมติ รู้ว่าอะไรควรไม่ควร ใช้ประโยชน์จากสิ่งสมมติทางโลกให้เกิดประโยชน์ ทั้งทรัพย์สินสมบัติ หน้าที่การงาน หรือยศตำแหน่งอย่างรู้เท่าทัน ไม่หลงไปกับสมมติที่เรามีเราเป็น หันกลับมาอยู่ในโลกของความเป็นจริงว่า ทุกอย่างล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เสื่อมไป สลายไป ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอนนอกจากธรรมเท่านั้น ที่สุดแล้วเมื่อเข้าใจชีวิต เข้าใจความจริง เข้าใจธรรมชาติ และจิตใจได้รับการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ แล้วย่อมจะมุ่งหน้าสู่เป้าหมายสูงสุดในชีวิตคือความไม่มีทุกข์หรือมีทุกข์น้อยกว่าคนอื่นนั่นเอง

9. สรุป

การตีความหลักคำสอนเรื่องอนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ในพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งเป็นหนึ่งในสามข้อของกฎไตรลักษณ์อันเป็นกฎสากลที่แสดงความเป็นจริงของชีวิตและสรรพสิ่งว่า ทุกชีวิตจะต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน นั่นคือ **อนิจจัง** ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน เกิดขึ้นแล้ว ดับไป สลายไป **ทุกขัง** เป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้น กดดัน ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ **อนัตตา** ไม่มีตัวตน ในไตรลักษณ์นั้นท่านแบ่งส่วนออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่:-

1) สังขตธรรม คือ ส่วนที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง ไม่คงที่ แปรสภาพ เสื่อมสลาย เป็นทุกข์ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

2) อสังขตธรรม คือ ส่วนที่ไม่มีปัจจัย ปรุงแต่ง เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน เป็นภาวะที่อยู่เหนือสุข เหนือทุกข์ ภาวะที่เป็นอิสระจากการถูกปัจจัยปรุงแต่งจึงไม่ปรากฏความ

เกิด ความเสื่อมสลาย นิพพานจึงจัดอยู่ในธรรมที่เป็นอสังขตธรรม เพราะไม่มีปัจจัยใด ๆ มาปรุงแต่ง

ดังนั้น เราในฐานะที่นับถือศาสนาพุทธต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ในหลักคำสอนเรื่อง ไตรลักษณ์ เพื่อจะทำให้เราได้เข้าใจชีวิต เข้าใจตนเอง เข้าใจคนอื่น เข้าใจโลก และเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ไม่หลงเพลินไปกับโลกสมมติ ตรงกันข้ามหากแต่ใช้สิ่งสมมติในโลก ให้เกิดคุณค่า เกิดประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น ให้มีสติในการดำเนินชีวิต การปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ต้องเคารพและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน มนุษย์ทุกคนเกิดมาแล้วย่อมมีความต้องการ ชั้นพื้นฐานไม่แตกต่างกัน นั่นคือ ต้องการ มีความสุขและความสำเร็จให้กับชีวิตเหมือนกัน เพราะเราถูกความทุกข์บีบคั้นจึงต้องการความสุขมาถ่วงดุลเพื่อลดทอนทุกข์ให้น้อยลง

ไตรลักษณ์สอนให้เรายอมรับความจริง รู้จักการปล่อยวาง มีชีวิตที่เรียบง่าย ให้รู้จักลดทอนกิเลส อุตตาตัวตน ให้รู้จักแสวงหาความจริง คุณค่า ความมั่งคั่ง

ให้กับชีวิต และเดินทางให้ถึงเป้าหมายสูงสุดซึ่งเป็นสาระแก่นสารที่แท้จริงสำหรับชีวิต นั่นคือต้องลงมือปฏิบัติเพื่อให้มีศีล มีสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อนำพาชีวิตไปสู่ความพ้นทุกข์ เหมือนกับที่ สม.มหาปัญญาภิรักษ์ (2563) แห่งวัดป่าโสมพนัส จังหวัดสกลนครเขียนไว้ในหนังสือ การรู้ธรรม แบบรู้แจ้ง ความว่า:-

ชาวพุทธแท้ต้องมียานวิปัสสนา นำพาสู่ความพ้นทุกข์ หากเกิดเป็นมนุษย์แต่ไม่ได้ลิ้มรสพระสัทธรรม มีจิตแต่ไม่รู้แจ้ง ชีวิตนี้ก็เหมือนหมันเปล่า อย่าเป็นเพียงผู้รักษาพุทธประเพณี ตำรา คัมภีร์ ให้พวกมดปลวกมันไปนิพพานแทนเรา อย่ายอมให้กิเลสลิขิตชีวิตเรา เราเล่นกับสมมติมานานแล้ว ถึงเวลาที่เราจะออกมาหาความจริง เดินตามรอยแห่งพระตถาคต รอยแห่งการฝึกจริง ทำจริง รู้จริง เห็นจริง ให้ชีวิตอิงอยู่กับแก่น แนบแน่นอยู่กับสัจจะ เอาจิตเป็นพระ เอาธรรมะเป็นอาภรณ์ จะยืน เดิน นั่ง นอน ชีวิตนี้จะมีแต่ความปลอดภัย นั่นเอง

10. เอกสารอ้างอิง

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). เล่มที่ 17,20, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). *ไตรลักษณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 12, โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา : กรุงเทพมหานคร .
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, กรุงเทพมหานคร.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ 8, โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, กรุงเทพมหานคร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. โรงพิมพ์พุทธศาสนาของธรรมสภา.
- วศิน อินทสระ. (2562). *อธิบายมิลินทปัญหา*, พิมพ์ครั้งที่ 4, สำนักพิมพ์ธรรมดา, กรุงเทพมหานคร.
- วศิน อินทสระ. (2550). *หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 6, เม็ดทราย, กรุงเทพมหานคร.
- ภัททันตะ อาสภมหาเถระ. (2550). *ปฏิจจนุปบาทสังเขปปกถาและพระไตรลักษณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 5, ออฟเซ็ท ครีเอชั่น, กรุงเทพมหานคร.
- สม.มหาปัญญาภิรักษ์. (2563). *การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง*, พิมพ์ครั้งที่ 12, บริษัท อมรินทร์ บুক เซ็นเตอร์ จำกัด, กรุงเทพมหานคร.